

NEKOLIKO NEOBJELODANJENIH RANOSREDNJOVJEKOVNIH ARHEOLOŠKIH NALAZA S PODRUČJA SJEVERNE DALMACIJE

JANKO BELOŠEVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 904(497.18)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1987-04-21

Autor je u radu obradio više primjeraka starohrvatskih naušnica tipa karičica s koljenicama, naušnice s jednom i četiri jagode, zatim dvije naušnice bjelobrdskog kulturnog obilježja, jednu glinenu posudu i dva kamena ulomka sakralne arhitekture. Uz raspoložive podatke o mjestu i okolnostima nalaza, daje njihov opis i tipološko-kronološku analizu. Budući da se radi o slučajnim nalazima, arheološko vrednovanje tih nalaza nije moglo biti cjelovito i temeljitije. No unatoč tome, obradom spomenutih nalaza došlo se do vrijednih znanstvenih spoznaja za daljnje osvjetljavanje ranosrednjovjekovne materijalne kulture Hrvata na tlu Dalmacije. Kako objavljeni nalazi potječu iz dosad neregistriranih lokaliteta, predstavljaju novi doprinos poznavanju ranosrednjovjekovne arheološke topografije sjeverne Dalmacije, koja je još nedovoljno proučena i i slabo poznata.

U Srednjovjekovnoj zbirci Arheološkog muzeja u Zadru čuva se veći broj neobjavljene arheološke građe, koju uglavnom predstavljaju slučajni nalazi nakitnih predmeta s područja sjeverne Dalmacije, a u zbirku je dospjela u vrijeme između 1959. i 1979. godine, dok sam bio njen rukovodilac. U ovom radu obradit ću samo nekoliko predmeta od tih slučajnih nalaza, a osvrnut ću se i na još nekoliko slučajnih nalaza ranosrednjovjekovnog nakita koji se čuvaju u Zbirci Franjevačkog samostana na Visovcu, te na jednu ranosrednjovjekovnu glinenu posudu što se nalazi u privatnom posjedu u Zadru.

1. Smoković, položaj »Glavica«

Pri obradi zemlje B. Kalapač iz Smokovića kod Zadra, na položaju »Glavica« u Smokoviću, povremeno je nailazio na grobove s kamenom grobnom arhitekturom i u njima ponekad nalazio nakitne predmete, čemu nije pridavao pažnje. U travnju 1964. godine donio je u Arheološki muzej u Zadru četiri starohrvatske naušnice koje je našao u grobovima na »Glavici« u Smokoviću. Muzej je te nalaze otkupio, a na ovom ih mjestu prvi put objavljujemo. Na temelju uviđaja terena na kojem su nađene naušnice, a izvršio ga je autor ovog rada, moglo se ustanoviti da se na položaju »Glavice« u Smokoviću nalaze temeljni ostaci sred-

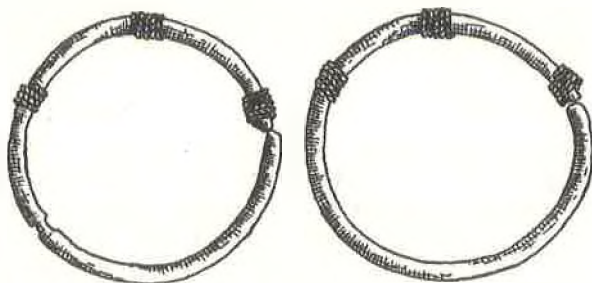
njovjekovne crkvene arhitekture s grobljem u njezinu okolišu. Na žalost, lokalitet je intenzivnom obradom zemlje gotovo uništen, i bez arheološke provjere terena teško je bilo što određenije kazati o njegovu arheološkom značaju. U cilju spašavanja i arheološkog osvjetljavanja lokaliteta trebalo bi izvršiti zaštitna istraživanja i spasiti lokalitet od potpunog uništenja. Radi se nesumnjivo o vrijednom arheološkom lokalitetu na kome se, kako smo istakli, nalaze ostaci crkvene arhitekture i nekropola, koju potvrđuju spašeni nalazi starohrvatskih naušnica iz uništenih gradova. U daljnjem tekstu donosimo opis spašenih nakitnih predmeta iz grobova.

Opis naučnica:

a) Brončana karičica tipa s tri koljenca. Na okrugloj karičici kružnog presjeka nalaze se od jednog kraja, u jednakim razmacima, tri koljenca načinjena od tordirane filigranske žice, namotane 4 do 5 puta na kariku.

Promjer karike 3,8 cm, debljina karike 0,2 cm. Inv. br. 683. Sl. 1, tab. XLIII, 1.

b) Brončana karičica tipa s tri koljenca, jednaka netom opisanoj, potječe iz istog groba i s njom čini par.

Sl. 1 i 2 — Smoković, položaj »Glavica« — Mj. 1:1

Promjer karike 3,7 cm, debljina karike 0,2 cm. Inv. br. 684, Sl. 2, tab. XLIII, 2.

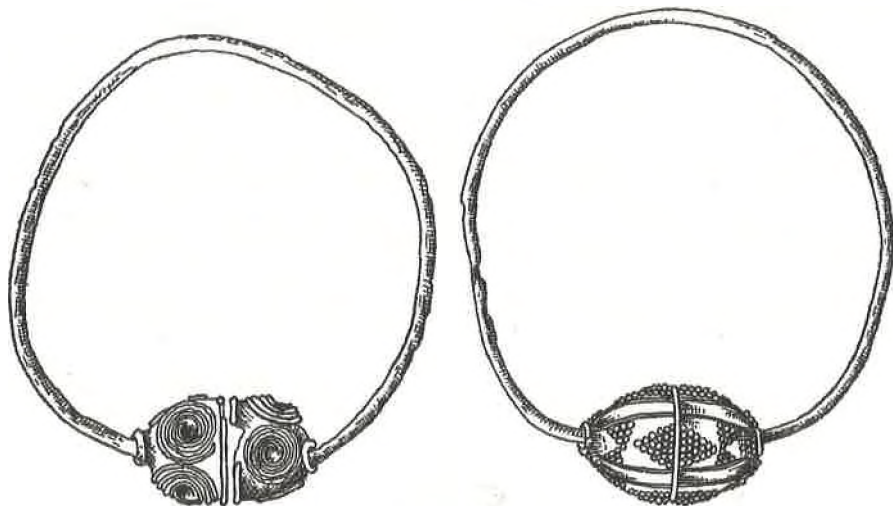
c) Naušnica od bronce tipa s jednom jagodom. Na donjem dijelu oveće karike nalazi se jajolika šuplja jagoda sastavljena od dvije polutke na spoju optočene filigranskom niti. Obje polovice jagode ukrašene su motivom kružnice s po četiri koncentrična kruga izvedena filigranskom niti, a po sredini krugova nalaze se ležišta za umetanje staklene paste, koja se nije sačuvala.

Promjer karike 5,5 cm, debljina karike 0,2 cm, dužina jagode 2,3 cm, širina jagode 1,5 cm. Inv. br. 680. Sl. 3, tab. XLIII, 3.

d) Naušnica od bronce tipa s jednom jagodom. Na donjem dijelu oveće karike nalazi se šuplja jajolika jagoda sastavljena od dvije polutke

na spoju optočene filigranskom niti. Obje polutke jagode podijeljene su filigranskom niti na više segmenata, koji su ispunjeni ornamentom većih i manjih naizmjenično postavljenih trokutaća, načinjenih od granuliranih zrnaca.

Promjer karike 5,6 cm, debljina karike 0,2 cm, dužina jagode 2,4 cm, širina jagode 1,6 cm. Inv. br. 681. Sl. 4, tab. XLIII, 4.

Sl. 3 i 4 — Smoković, položaj »Glavica« — Mj. 1:1

2. Radovin, Sv. Petar

U selu Radovinu, koje se nalazi oko 20 km zračne linije sjeverozapadno od Zadra, nalazi se crkva sv. Petra, smještena samo nekoliko stotina metara južno od Beretinove gradine, poznatog arheološkog lokaliteta.¹ Danas se oko crkve sv. Petra nalazi seosko groblje. Nakon oslobođenja zemlje mještani sela prišli su uređenju groblja i tom prigodom uništili veliki broj kamenih nadgrobnih ploča — stećaka, koje su se nalazile na groblju. Neke od spomenutih kamenih ploča — stećaka bile su ukrašene skromnijim plastičnim ukrasom, a bilo je i ploča s uklesanim glagoskim natpisima.² Sve te ploče su uništene i ugrađene u betonski

¹ Š. Batović, »Istraživanje ilirskog naselja u Radovinu«, *Diadora*, sv. 4, Zadar 1968, str. 53 i d.

² Gotovo sve kamene ploče — stećci s groblja oko crkve sv. Petra u Radovinu su uništene i o njima ne postoji nikakva dokumentacija. Sličnih i istovremnih kamenih nadgrobnih ploča koje možemo smatrati stećcima na području sjeverne Dalmacije nalazimo na više mjesta. Njima, kao i stećcima u Radovinu, u posljednje je vrijeme posvetio pažnju Š. Bešlagić, »Stećci i neki njima slični nagrobnici u okolini Zadra«, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, 21, 1974, str. 57 i d.

ogradni zid groblja. Osim toga prilikom gradnje novih grobnica na groblju uz crkvu sv. Petra u Radovinu stalno se nailazilo na starije grobove, koji su uništavani. Stariji se sloj grobova nalazio na dubini od 1 do 3 metra i pretežno je imao kamenu grobnu arhitekturu, a bilo je i grobova u običnim zemljanim rakama. Na žalost, iz tih uništenih grobova nemamo spašenih nalaza, osim jedne starohrvatske naušnice tipa s jednom jagodom. Tu je naušnicu otkupio Arheološki muzej u Zadru, i njoj ćemo u radu posvetiti pažnju. Iako je to jedini grobni nalaz s tog lokaliteta, on je za nas vrlo značajan, jer nesumnjivo govori o postojanju starohrvatskog groblja uz crkvu sv. Petra u Radovinu. Uz spomenutu naušnicu na tom su lokalitetu nađena i dva kamena ulomka, koji također potvrđuju arheološki značaj lokaliteta. To je ulomak stupića s uklesanim križem s proširenim krajevima (vidi tab. XLVIII, 1), koji bi po svojim stilskim značajkama mogao pripadati starokršćanskom vremenu (VI. st.) i jedan kapitel (tab. XLVIII, 2), koji je po tipološko-stilskim karakteristikama predromanički (IX—X. st.). Ti slučajni kameni spomenici pružaju arheološku indiciju da je na tom položaju možda postojao i starokršćanski sakralni objekt, koji je bio u upotrebi kroz ramosrednjovjekovno razdoblje, a održao se sve do danas, dakako u potpunoma izmijenjenom obliku. Današnja crkva po svojim arhitektonskim značajkama predstavlja adaptaciju iz novijeg vremena, a bez njena istraživanja nije moguće išta određenije kazati o njoj, a s obzirom na spomenute nalaze zaslužuje znanstvenu pažnju.

Sl. 5 — Radovin, Sv. Petar — Mj. 1:1

Opis naušnice:

Naušnica iz uništenog groba načinjena je od pozlaćene bronce, predstavlja karakterističan tip starohrvatske naušnice s jednom jagodom.

Na donjem dijelu karike kružnog presjeka nalazi se jajolika šuplja jagoda, sastavljena od dvije polutke koje su na spoju optočene filigranskom niti. Obje polutke ukrašene su motivom kruga s dva reda granuliranih zrnaca, po sredini kojih se nalaze mali rombovi od sitnih granula. Prostor između krugova ispunjen je naizmjenično postavljenim granuliranim trokutićima, dok su krajevi jagoda optočeni dvostrukom, filigranskom niti.

Promjer karike 6,5 cm, debljina karike 0,3 cm, dužina jagode 2,5 cm, širina jagode 2 cm. Neinv. Sl. 5, tab. XLIV, 1.

3. Kašić, položaj »Vreline«

Na zemljištu Poljoprivrednog kombinata Zadar, pogon Baštica, što se nalazi na granici sela Islama Grčkog i Kašića, a na položaju zvanom »Vreline«, radnici PK Zadar, prilikom privođenja kulturi dotad neobrađenih površina zemljišta, agrotehničkim strojevima u potpunosti su uništili godine 1962. starohrvatsko groblje. Jedini arheološki nalaz s tog uništenog groblja je jedna starohrvatska naušnica, koju na ovom mjestu objavljujemo. Tu je naušnicu 1962. god. u Arheološki muzej u Zadru donio poljoprivredni tehničar Ante Poparić, koji nam je dao podatke o uništenom groblju na položaju »Vreline« u selu Kašić, gdje je tu naušnicu našao. Uništeni grobovi imali su kamenu grobnu arhitekturu, kako nam je to kazao Poparić.

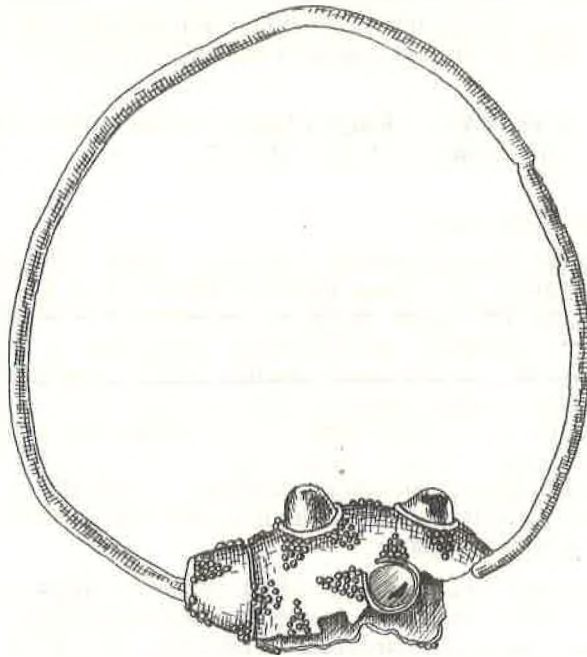
Premda se radi o usamljenom nalazu, želimo na njega svratiti pozornost i na taj način registrirati još jedan ranosrednjovjekovni lokalitet, među brojnim i poznatim ranosrednjovjekovnim lokalitetima na arheološki bogatom području selâ Islam Grčki, Kašić i Smilčić, registriranim u znanstvenoj literaturi.³

Opis naušnice:

Naušnica je od pozlaćene bronce tipa s jednom jagodom. Na donjem dijelu velike i masivne karike kružnog presjeka navučena je jajolika izdužena i dosta oštećena šuplja jagoda. Površina jagode podijeljena je filigranskom niti na tri polja. Srednje i najveće polje ukrašeno je s više bradavičastih ispupčenja (neka nedostaju) kružno ovičenih filigranskom niti i s po 4 zrakasto postavljena granulirana trokutića. Manja su polja s obje strane jagode (s jedne strane nedostaje) ispunjena ornamentom naizmjenično postavljenih granuliranih trokutića.

³ Usp. J. Belošević, u: *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur — und Frühgeschichte Europas*, 2, Prag 1969, str. 1739 (natuknica — Kašić); D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole na području između rijeke Zrmanje i Cetine*, Split 1970, str. 44 i d. (dalje — *Nekropole*); J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od 7—9 stoljeća*, Zagreb, 1980, str. 50 i d. (dalje — *Materijalna kultura*).

Promjer karike 8,7 cm, debljina karike 0,3 cm, sačuvana dužina jagode oko 3 cm. Inv. br. 625. Sl. 6, tab. XLIV, 2.

Sl. 6 — Kašić, položaj »Vreline« — Mj. 1:1

4. Biograd na moru, položaj Malenica

U travnju 1963. godine, prilikom izvođenja zemljanih radova za polaganje vodovodnih cijevi na položaju Malenica, došlo je do otkrića i uništenja ranosrednjovjekovnih grobova s kamenom grobnom arhitekturom. Grobovi su otkriveni posred puta a ispred ruševnih ostataka predromaničke crkvice sv. Nediljice. Iz jednog od uništenih grobova spašene su dvije srebrne naušnice tipa s četiri jagode, koje se danas čuvaju u Srednjovjekovnoj zbirci Arheološkog muzeja u Zadru. U cilju provjere terena i otkrivanja novih grobova na tom položaju načinio sam na više mjesta nekoliko sondi, ali bez arheoloških rezultata. Ni radovima koje je vršio Zavod za zaštite spomenika kulture iz Zadra, na istraživanju crkvice sv. Nediljice, nije došlo do novih otkrića grobova.⁴ Nekoliko

⁴ Istraživanje crkve sv. Nediljice u Biogradu n/m izvršila je K. Radulić, konzervator Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru, u kojoj se ustanovi čuva dokumentacija o spomenutom istraživanju.

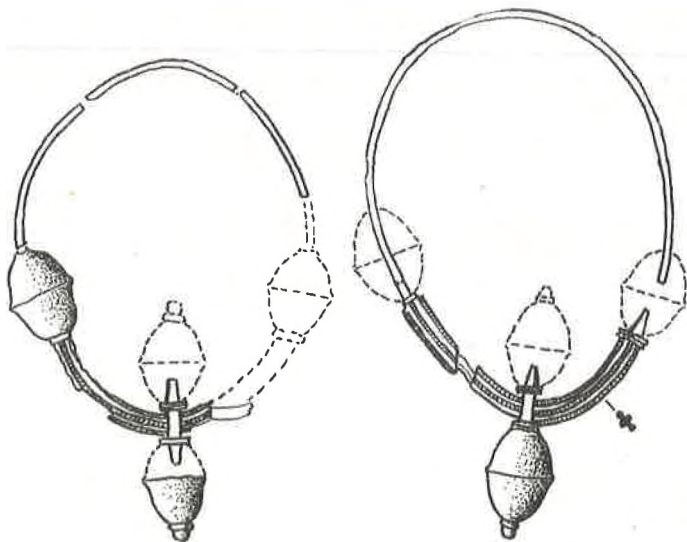
grobova uništio je V. Vidović prilikom kopanja temelja za obiteljsku kuću, koju je sagradio tik uz samu crkvicu. Prema iskazu Vidovića, u grobovima koje je otkrio i uništio nije našao nikakvih nalaza, što je teško vjerovati.

Na osnovi iznijetih podataka i arheološke situacije na terenu, može se spravom kazati da se uz predromaničku crkvicu sv. Nedeljice na položaju Malenica u Biogradu n/m nalazilo manje starohrvatsko groblje, koje je na žalost uništeno, a što nije rijedak slučaj na arheološki bogatom području sjeverne Dalmacije.

Na ovom mjestu objavljujemo samo par srebrenih starohrvatskih naušnica tipa s četiri jagode spašenih iz uništenog groba na položaju Malenica u Biogradu n/m, i na taj način registriramo za znanstvenu javnost jedno dosad nepoznato starohrvatsko groblje, nažalost uništeno, čije postojanje nesumnjivo potvrđuje nalaz spomenutih naušnica, dok ćemo rezultate istraživanja predromaničke crkvice sv. Nedeljice objaviti u posebnom radu.

Opis naušnica:

a) Naušnica tipa s četiri jagode izrađena je od srebra. Sastoji se od tanke ovalne karike na kojoj se po sredini sa strana nalazi po jedna jajolika, neukrašena šuplja jagoda, sastavljena od dvije polutke, a po jedna jajolika šuplja jagoda pričvršćena je po sredini na dnu karike s unutarnje i vanjske strane. Jagode pričvršćene po sredini luka karike završavaju na svojim vanjskim krajevima granulom optočenom filigran-

Sl. 7 i 8 — Biograd n/m, položaj Malenica — Mj. 1:1

skim kolutićem. Luk karike između jagoda ukrašen je s četiri tordirane filigranske niti. Naušnica je fragmentarno sačuvana, nedostaju joj dvije jagode i dio karike.

Veličina naušnice oko 6,4 cm, dužina sačuvane jagode 1,3 cm. Sl. 7, tab. XLVI, 2.

b) Naušnica tipa s četiri jagode izrađena je od srebra, fragmentarno sačuvana. Potječe iz istog groba s netom opisanom i čini s njom par i predstavlja tipološki identičan primjerak, pa stoga izostavljamo njen detaljan opis.

Veličina naušnice 7 cm, veličina sačuvane jagode 1,6 cm. Sl. 8, tab. XLVI, 1.

5. Biograd na moru, nepoznato nalazište

U Srednjovjekovnoj zbirci Arheološkog muzeja u Zadru, čuvaju se dva para starohrvatskih četvero-jagodnih naušnica o kojima, na žalost, nemamo pobližih podataka o vremenu i mjestu nalaza, već samo podatak da potječu iz Biograda n/m. Budući da se radi o specifičnim i malobrojnim nalazima starohrvatskih naušnica tipa s četiri jagode, koje su u odnosu na neusporedivo mnogobrojnije nalaze naušnica karakterističnih za dalmatinsko-hrvatski kulturni krug, smatramo korisnim da i njih na ovom mjestu objavimo.

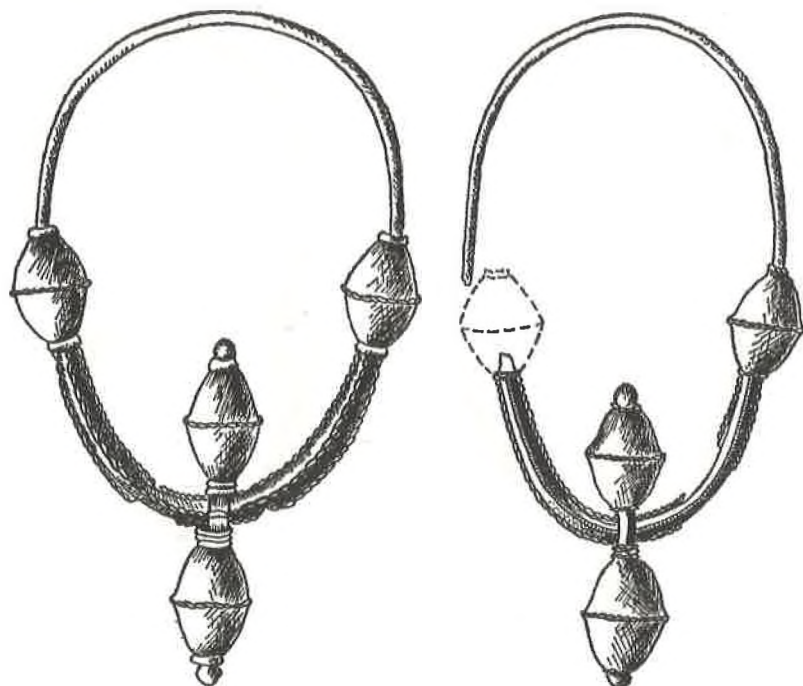
Opis naušnica:

a) Naušnica tipa s četiri jagode izrađena je od bronce s tragovima posrebrjenja. Sastoji se od ovalne karike na kojoj se po sredini luka sa strana nalazi po jedna jajolika jagoda a po jedna jajolika šuplja jagoda pričvršćena je na dnu luka karike s vanjske i unutarnje strane. Jagode su sastavljene od dviju polutki na spoju optočene tordiranom filigranskom niti i neukrašene. Dvije središnje jagode pričvršćene su na dnu luka karike i na svojim vanjskim krajevima završavaju ovećom granulom oivičenom prstenom od filigranske žice, dok su im unutarnji krajevi optočeni glatkom filigranskom niti. Glatkim filigranskim obručem na obim krajevima optočene su i jagode na središnjem dijelu karike. Donji dio luka karike između jagoda ukrašen je s po četiri tordirane filigranske žice.

Veličina naušnice 9 cm, širina naušnice 5,3 cm, veličina jagode 1,7 cm, širina jagode 1 cm. Inv. br. 77. Sl. 9, tab. XLVI, 3.

b) Naušnica tipa s četiri jagode, izrađena od bronce s tragovima posrebrjenja, fragmentarno je sačuvano. Nedostaje joj jedna jagoda sa središnjeg luka. Ta naušnica s netom opisanom predstavlja par i tipološki je identična s njom, pa stoga izostavljamo njen detaljan opis.

Inv. br. 78. Sl. 10, tab. XLVI, 4.

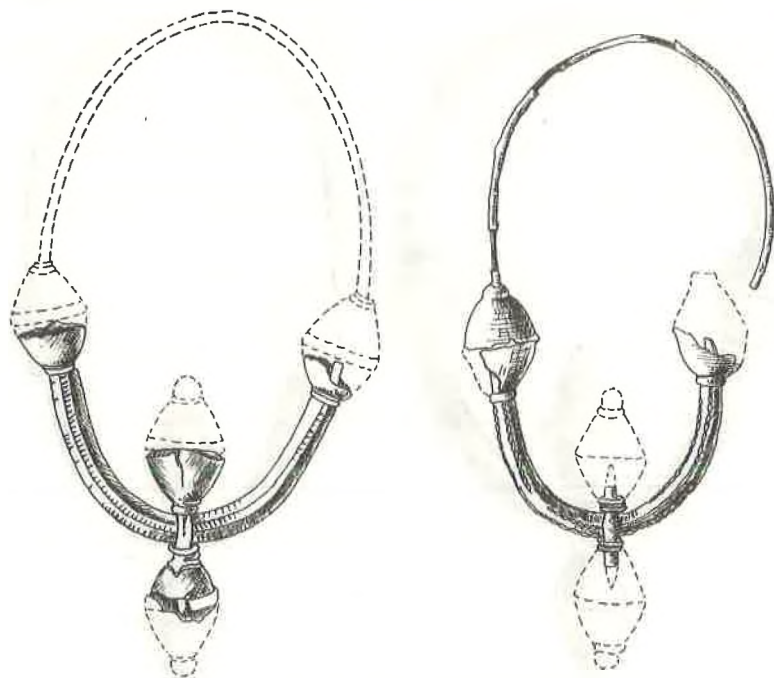
Sl. 9 i 10 — Biograd n/m, nepoznato nalazište — Mj. 1:1

c) Naušnica tipa s četiri jagode izrađena je od bronce, fragmentarno sačuvana, nedostaje joj gornji dio karike i sve četiri jagode su samo polovično sačuvane. No unatoč njenoj fragmentarnosti ona se može s tipološkog stanovišta vrednovati. Predstavlja gotovo identičan primjerak četvero jagodnih naušnica kakve smo opisali u prethodnom poglavlju 5 pod a i b, od kojih se razlikuje tek u po kojem sitnom detalju ukrasa i veličinom. Kada se uzme u obzir činjenica da gotovo svaki par tipičnih starohrvatskih naušnica predstavlja unikatan zlatarski rad, tada te razlike nisu od bitnog značaja.

Veličina naušnice iznosi oko 8,5 cm. Inv. br. 634. Sl. 11.

d) Naušnica tipa s četiri jagode izrađena je od bronce, fragmentarno sačuvana. Nedostaju joj dvije jagode s dna luka i jedna sa središnjeg dijela luka. Ta naušnica s netom opisanom predstavlja par i s njom predstavlja tipološko identičan primjerak, pa stoga izostavljamo njen detaljan opis.

Inv. br. 635, Sl. 12.

Sl. 11 i 12 — Biograd n/m, nepoznato nalazište — Mj. 1:1

6. Ivoševci kod Kistanja, antički Burnum

Na tom arheološki značajnom antičkom lokalitetu nađen je veći broj vrijednih arheoloških nalaza iz ranosrednjovjekovnog razdoblja, koji se danas čuvaju u muzejskim zbirkama u Dalmaciji. Valja istaći da je unutar zidina logora rimskih legija u Burnumu potkraj prošlog stoljeća L. Marun izvršio istraživanje starohrvatske nekropole, koja je dala zanimljive arheološke nalaze.⁵ Od ranosrednjovjekovnih slučajnih nalaza s tog lokaliteta pažnju zavrđuje nalaz istočnogotske lučne fibule,⁶ zatim brojni primjerci srednjovjekovnog novca — Arpadovića, Anžuvinaca i venecijanskih država, koji posjeduje Arheološki muzej u Zadru. Mi ćemo se na ovom mjestu osvrnuti samo na slučajni nalaz brončane naušnice bjelobrđskog kulturnog obilježja, koja je nađena kao površinski nalaz na arealu rimskog logora u Burnumu, a u Arheološki muzej u

⁵ J. Belošević, Materijalna kultura, str. 65 i d., s navedenom starijom lit. o tom groblju.

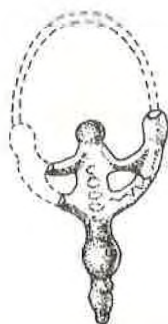
⁶ Z. Vinski, »O rovašenim fibulama Ostrogota i Tirižana povodom rjetkog tirižskog nalaza u Saloni«, *Vjesnika Arh. muz. u Zagrebu*, 3 ser. sv. VI—VII, Zagreb 1972—73, str. 208 i d., sl. 3, bilj. 169.

Zadru dospjela je 1967. god. Ta je naušnica u više navrata bila samo uzgred spomenuta u stručnoj literaturi, a budući da predstavlja relativno rijetki nalaz bjelobrdske kulture na tlu Dalmacije, smatramo korisnim da je sustavno objavimo.

Opis naušnice:

Brončana naušnica, izrađena u tehnici lijevanja, fragmentarno je sačuvana. Nedostaje joj gornji dio karike i dio luka. Predstavlja tipološku varijantu bjelobrdske naušnice grozdolikog tipa s lunulom izrađenom na proboj i izduženim grozdolikim privjeskom.

Sačuvana veličina 2,7 cm. Inv. br. 470. Sl. 13, tab. XLVII, 1.

Sl. 13 — Ivoševci, antički Burnum — Mj. 1:1

7. Mratovo, Sv. Martin

Prostrana zaravan koju omeđuje s istoka planina Promina, s juga rijeka Čikola, a sa zapada Krka, zanimljivo je arheološko područje s brojnim prapovijesnim, antičkim i srednjovjekovnim lokalitetima, ali, na žalost, nedovoljno istraženo. S tog arheološki bogatog Prominskog kraja u ovom radu pažnju posvećujemo slučajnim grobnim nalazima srednjovjekovnog nakita nađenog u uništenim grobovima u selu Mratovu kod Oklaja, uz crkvu sv. Martina.

Godine 1978. fra M. Ujević, u to vrijeme gvardijan Franjevačkog samostana na otočiću Visovcu na Krki, donio mi je na uvid dvije starohrvatske naušnice tipa s jednom jagodom i jednu naušnicu grozdolikog tipa bjelobrdske kulturnog obilježja. Ti nakitni predmeti, po iskazu M. Ujevića, nađeni su na seoskom groblju u Mratovu uz crkvu sv. Martina, prilikom izgradnje recentnih grobnica. Dakle, ti nalazi potječu iz uništenih srednjovjekovnih grobova koji se nalaze ispod današnjeg groblja na dubini od 1 do 2 metra, a koji se već duže vrijeme uništavaju

Sl. 14. Mratovo, Sv. Martin — Mj. 1:1

Sl. 15. — Mratovo, Sv. Martin — Mj. 1:1

novim ukopima.⁷ Franjevac Mate Ujević nije želio spomenute nalaze ustupiti Arheološkom muzeju u Zadru, dopustio mi je samo njihovu objavu.⁸

Sl. 16. — Mratovo, Sv. Martin — Mj. 1:1

Opis naušnica:

a) Naušnica je od kvalitetnog srebra s jednom jagodom. Na donjem dijelu oveće karike navučena je jajolika šuplja jagoda sastavljena od dvije polutke, na spoju po sredini optočene dvostrukom tordiranom filigranskom niti. Obje su polutke podijeljene tordiranom filigranskom niti na nekoliko širih i užih pojaseva ukrašenih sitnim kružićima izvedenim od tordirane filigranske niti s granulom po sredini. Širi pojasevi ispunjeni su s po tri kružića u skupu, a na krajevima s po jednim, dok su uži pojasevi ispunjeni s po tri kružića u nizu.

Promjer karike 7 cm, debljina karike 0,2 cm, dužina jagode 3,2 cm, širina jagode 2 cm. Sl. 14, tab. XLV, 1.

b) Naušnica od kvalitetnog srebra s jednom šupljom jagodom gotovo je u potpunosti identična s netom opisanim primjerkom, s kojim najvjerojatnije čini par, pa stoga izostavljamo njen detaljan opis.

Promjer karike 7 cm, debljina karike 0,2 cm, dužina jagode 3,1 cm, širina jagode 2 cm. Sl. 15, tab. XLV, 2.

⁷ Uz crkvu sv. Martina u selu Mratovu kod Oklaja već od početka 19. st. pa sve do danas povremeno dolazi do otkrića raznih arh. nalaza, o kojima, na žalost, nemamo nikakvih podataka. Tako je prigodom temeljite restauracije crkve sv. Martina, izvedene 1841. g., ispod pročelja crkve došlo do otkrića 3 groba. U tim su grobovima nadene željezne ostruge i nekoliko naušnica. Najvjerojatnije se radi o srednjovjekovnim nalazima. O tim je nalazima izviješteno u zadarskim novinama *Il Nazionale*, n. 63, anno V, Zara 3. VIII. 1866, pag. 308, bez potpisa autora.

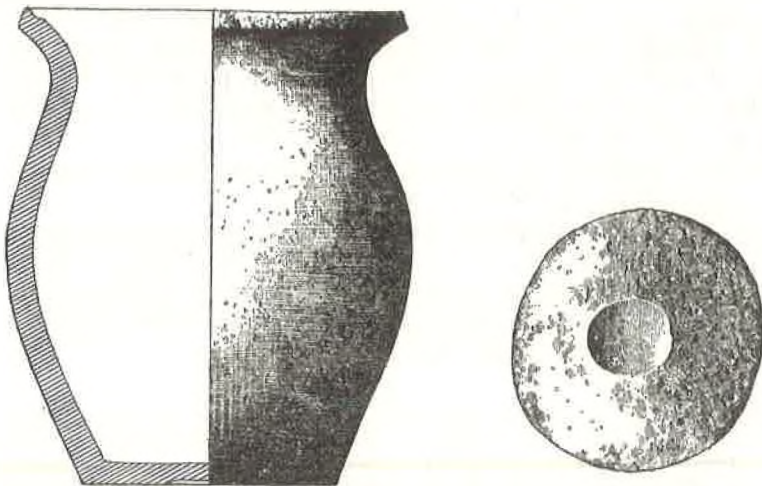
⁸ I ovom prigodom izražavam svoju zahvalnost fra M. Ujeviću za dozvolu objave spomenutih nalaza. Danas su ti nalazi izloženi u Zbirci franjevačkog samostana na otočiću Visovcu na Krki. Dvije starohrvatske naušnice, samo fotografski objavio je J. Soldo, u turističkom prospektu o Franjevačkom samostanu na Visovcu (1986).

c) Naušnica grozdolika tipa bjelobrdskog kulturnog obilježja izrađena je u kvalitetnoj tehnici lijevanja od srebra, s jasno uočljivom imitacijom tehnike granulacije. Na donjem dijelu karike sa strana nalaze se po dva zadebljanja koje imitiraju jagode, a po sredini luka karike nalazi se izduženi grozdoliki privjesak. Na donjem dijelu privjesak se proširuje nizom krupnih te nizom sitnih pseudogranula, a sam mu kraj završava jednom krupnom pseudogranulom.

Veličina naušnice 4,1 cm, raspon karike 2,7 cm, dužina grozdastog privjeska 2,2 cm. Sl. 16, tab. XLVII, 2.

8. *Nepoznato nalazište, šira okolica Nina*

Zeljko Rak iz Zadra dao mi je na uvid i dozvolu za objavu glinene posude, koju on kao ljubitelj starina čuva u svojoj zbirci. Na žalost, ne raspolaže podacima o mjestu nalaza posude, već pretpostavlja da potječe iz šire okolice Nina.⁹ No unatoč tome što nemamo pobližih podataka o mjestu nalaza posude, mi ćemo je ipak u ovom radu objaviti, jer ona svojim tipološko-tehnološkim osobitostima pripada lončarskoj produkciji svojstvenoj za rani horizont dalmatinsko-hrvatskih nekropola VIII. i početka IX. st., i zavrđuje znanstvenu pažnju.

Sl. 17 — *Nepoznato nalazište, šira okolica Nina* — Mj. 1:2

Opis posude:

Posuda je načinjena od pročišćene gline pomiješane sitnim zrcima kalcita, izrađena na primitivnom ručnom lončarskom kolu s malim bro-

⁹ Na ovom mjestu još jednom izražavam zahvalnost Ž. Rak iz Zadra za dozvolu objave spomenute posude.

jem okretaja. Dobro je pečena, crnosive je boje, neukrašena. Trbušasto kružnog je oblika s kratkim vratom koji se neznatno savija prema van i s profiliranim i koso obrezanim rubom grla. Stijenke posude ujednačene su debljine, a s unutarnje strane na stijenkama posude nalaze se tragovi od ručnog modeliranja, dok su vanjske stijenke posude glatke. Po sredini dna posuda ima plitko kružno udubljenje promjera 2,3 cm, tj. trag osovine od primitivnog lončarskog kola na kome je izrađena. Posuda je neznatno manjkava na dijelu grla.

Visina posude 12,5 cm, promjer dna 7 cm, promjer otvora grla 10 cm, promjer trbuha 10,8 cm. Sl. 17, tab. XLVII/3, 3a.

Kronologija i zaključak

Svi nakitni predmeti koje smo u radu obradili potječu iz uništenih starohrvatskih grobova s raznih lokaliteta sjeverne Dalmacije, i po svojim tipološko-tehnološkim karakteristikama gotovo svi, osim dvije naušnice bjelobrdskeg kulturnog obilježja, predstavljaju karakterističan dalmatinsko hrvatski nakit. To su par naušnica tipa s tri koljenca (tab. XLIII, 1; XLIII, 2) i dvije naušnice s jednom jagodom iz lokaliteta »Glavica« u Smokoviću (tab. XLIII, 3 i 4), naušnica s jednom jagodom iz Radovina (tab. XLIV, 1), naušnica s jednom jagodom iz Kašića, položaj »Vreline« (tab. XLIV), par jedojagodnih naušnica iz Mratova (XLV, 1, 2) par četverojagodnih naušnica iz Biograda, položaj Malenica (tab. XLVI, 1, 2) i dva para četverojagodnih naušnica iz nepoznata nalazišta u Biogradu (tab. XLVI, 3, 4 i sl. 11. i 12).

Kako ti slučajni grobni nalazi starohrvatskog nakita ne pružaju mogućnosti šire znanstvene obrade, jer ne raspoložemo podacima o poblizim okolnostima njihova nalaza a niti podacima o veličini i karakteru groblja iz kojih potječu, što bi bilo bitno za njihovu temeljitiju znanstvenu interpretaciju, moramo se ograničiti na iznošenja samo nekih zapažanja o njima.

Par brončanih karičica tipa s tri koljenca iz uništenog groba na položaju »Glavica« u Smokoviću (tab. XLIII, 1 i 2) predstavljaju jednu od uobičajenih varijanata toga tipa starohrvatskih naušnica, koje su brojno zastupljene na gotovo svim starohrvatskim nekropolama na tlu Dalmatinske Hrvatske, datiranim od 9. do 11. st., kao i na susjednim područjima starohrvatske države, gdje se starohrvatski nakit javlja nešto rjeđe. S obzirom na brojnost i rasprostranjenost tih jednostavnih starohrvatskih naušnica kakve su naši primjerci, ne donosimo pojedinačnih analogija za njih, već samo svraćamo pozornost na glavniiju literaturu o njima.⁴⁰

⁴⁰ L. Marun, »Popis naušnica 'Prvog muzeja hrvatskih Spomenika' u Kninu«, *Starohrvatska prosvjeta*, god. V, sv. 1, Knin 1900, (dalje — SHP); Lj. Karaman, »Starohrvatsko groblje na 'Majdanu' kod Solina«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. LI, g. 1930—34, Split 1936, str. 67 i d.

Mnogo zanimljivije i reprezentativnije su naušnice tipa s jednom jagodom, kao što su: dvije brončane naušnice iz Smokovića, položaj »Glavica« (tab. XLIII, 3, 4), naušnica od pozlaćene bronce iz Radovina (tab. XLIV/1), te naušnica iz Kašića, položaj »Vrelina« (tab. XLIV, 2) i par srebrnih naušnica iz Mratova (tab. XLV, 1, 2). Svi ti primjerci jednojagodnih naušnica svojom se veličinom izdvajaju među inače najbrojnije zastupljenim starohrvatskim naušnicama s jednom jagodom, koje su pretežno sve manjih dimenzija, skromnije zlatarske izradbe, a bile su nošene obješene na uhu, za razliku od naših primjeraka, za koje se s pravom može kazati da su s obzirom na njihovu veličinu, koja se kreće od 6,3 do 8,7 cm, bile nošene obješene na vrpici pričvršćenoj oko glave, ili su bile upletene u kosu, pa njih možemo smatrati sljepoočnicarkama ili ukosnicama. Na tu vrstu starohrvatskih jednojagodnih naušnica većih dimenzija ukazao je prvi Lj. Karaman,¹¹ a njegovo su mišljenje kasnije prihvatili ostali znanstvenici koji su se bavili proučavanjem starohrvatskih naušnica.¹² Starohrvatskim naušnicama tipa s jednom jagodom u znanstvenoj literaturi posvećena je relativno velika pažnja i s toga smatramo nepotrebnim iznositi sva ta poznata i općeprihvaćena mišljenja o tom problemu, već se kanimo samo kratko osvrnuti na problem njihove datacije. Lj. Karaman je taj tip naušnica datirao u 9. i 10. st.,¹³ a zatim tu dataciju nešto korigirao, pa je cvat tog tipa naušnica datirao u 10 st., uz napomenu da su one bile u upotrebi i tijekom 11. st.¹⁴ Takva Karamanova datacija je općeprihvaćena u stručnim krugovima. Međutim, treba istaći da još uvijek ne raspoložemo čvrstim arheološkim argumentima na osnovi kojih bismo mogli tu okvirnu i općeprihvaćenu Karamanovu dataciju tog tipa najkarakterističnijih starohrvatskih naušnica s jednom jagodom uže datirati. Važno bi bilo precizno utvrditi vrijeme kada se taj tip naušnica javlja unutar 9. st. Da li se te naušnice javljaju već na samom početku 9. st., kako to misli Jelovina?¹⁵ Ali on svoje mišljenje arheološki ne argumentira, premda ga u svojim radovima uporno ponavlja.¹⁶ Možda bi bilo prihvatljivije mišljenje, da se te naušnice javljaju početkom druge polovice 9. st., jer tome na neki način ide

---

(dalje — »Majdan«); isti, »Iskopine društva 'Bihac' u Mravincama i starohrvatska groblja«, *Rad JAZU*, knj. 268, Umjet. razreda 4, Zagreb 1940, str. 11 i d. (dalje — »Mravinci«); D. Jelovina, »Statistički tipološko-topografski pregled starohrvatskih naušnica na području SR Hrvatske«, *SHP*, III ser., sv. 8—9, Zagreb 1963, str. 101 i d.; Isti, *Nekropole*, str. 96.

¹¹ Lj. Karaman, »Majdan«, str. 78 i d.

¹² D. Jelovina, *Nekropole*, str. 80 i d.

¹³ Lj. Karaman, »Majdan«, str. 78 i d.

¹⁴ Lj. Karaman, »Dva kronološka pitanja starohrvatske arheologije«, *SHP*, III, 5, Zagreb 1956, str. 129.

¹⁵ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 97 i d.

¹⁶ D. Jelovina, »Starohrvatsko groblje na 'Manastirinama' u selu Kašić kod Zadra«, *SHP*, III, 12, Split 1982, str. 59.; D. Jelovina — D. Vrsalović, »Srednjevjekovno groblje na 'Begovači' u selu Biljanama Donjim kod Zadra«, *SHP*, III, 11, Split 1981, str. 113.

u prilog opća arheološka slika koju nam pružaju istražene starohrvatske nekropole na matičnom području starohrvatske države, omeđenom rije-kama Zrmanjom i Cetinom. No svjesni smo činjenice da ni to mišljenje ne možemo argumentirano braniti. Dok pojava tog tipa naušnica još uvijek nije vremenski uže utvrđena, već samo okvirno determinirana, dotle je trajanje tih naušnica vremenski uže fiksirano na sam kraj 11. st.¹⁷ Nadati se je da će nova istraživanja i daljnja proučavanja raspoloživog fundusa starohrvatskog nakita pružiti mogućnosti za uže datiranje toga tipa, kao i ostalih tipova starohrvatskog nakita dalmatinskohrvatske kulturne grupe.¹⁸ Problem kronologije, ne samo starohrvatskog nakita, već i cjelokupne materijalne kulture Dalmatinskih Hrvata, stalno je prisutan u našoj arheološkoj znanosti. Ona je još uvijek samo okvirno utvrđena. Utvrđivanje užih kronoloških determinanti njezina razvoja jedan je od veoma važnih zadataka naše nacionalne arheologije, koje bi trebalo postupno rješavati. Sve naše jednojagodne naušnice koje smo u radu obradili su tzv. sljepoočničarke. Jagode su im bogato ukrašene u tehnici filigrana i granulacije i sve one predstavljaju kvalitetne zlatarske izrađevine. Tipološki srodne, ali ne i u potpunosti identične, primjerke nalazimo na mnogim starohrvatskim nekropolama na tlu Dalmatinske Hrvatske, kao i izvan tog područja. Valja istaći da se te naušnice javljaju u starohrvatskim nekropolama u relativno malom broju u odnosu na mnogo brojnije i skromnije primjerke jednojagodnih naušnica.¹⁹

Veći broj analognih primjeraka sljepoočničarki s jednom jagodom nađeno je u nekropoli Biskupija-Crkvina,²⁰ dva primjerka u nekropoli Bukorovića podvornice u Biskupiji,²¹ 5 primjeraka u velikoj nekropoli s preko 600 istraženih grobova na »Begovači« u selu Kašić,²² više primje-

¹⁷ D. Vrsalović, »Srednjovjekovno groblje na 'Gredama' u selu Kašiću kod Zadra«, *SHP*, III, 10, Zagreb 1986, str. 86.

¹⁸ Svrtaćemo pozornost na rad N. Jakšića, »Naušnice s tri jagode u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Split«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*«, sv. 23, Split 1983, str. 49 i d. U tom je radu Jakšić korigirao dosadašnja tumačenja trojagodnih naušnica i predložio užu dataciju njihove pojave unutar starohrvatskog nakita.

¹⁹ D. Jelovina je u svom radu »Statistički topografsko-tipološki pregled et c.«, registrirao blizu 500 primjeraka jednojagodnih naušnica na tlu SR Hrvatske. Danas je broj tih naušnica sigurno mnogo veći, jer su u međuvremenu uslijedila nova istraživanja. Međutim, Jelovina u cit. radu nije dao uže tipološke podjele tih naušnica, na osnovi koje bismo mogli sagledati brojčani odnos jednostavnih primjeraka i bogato ukrašenih sljepoočničarki, koje su u ukupnom zbroju jednojagodnih naušnica zastupljene malobrojno. Usp. još i rad D. Jelovine, *Nekropole*, passim.

²⁰ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 21 i d., tab. XVII, 1, 2, 5 i 6 tab. XVIII, 1—4.

²¹ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 25, tab. XXXVI, 7 i 8.

²² D. Jelovina — D. Vrsalović, »Srednjovjekovno groblje na 'Begovači' et c.«, *SHP* III, 11, Split 1981, str. 113, tab. XXVI, tab. XXIX, tab. XLII.

raka nađeno je u nekropolama na Bribiru,²³ zatim u nekropoli na »Manastirinama« u Kašiću,²⁴ u nekropoli »Međine« u Plavnu,²⁵ a osobito reprezentativni primjerci toga tipa naušnica nađeni su u nekropoli Crkvina u Koljanima.²⁶ Posebno valja istaći više primjeraka luksuzno izrađenih sljepoočničarki tipa s jednom jagodom koje su otkrivene u posljednje vrijeme u starohrvatskoj nekropoli na brdu Spas u Kninu.²⁷ Srodnih primjeraka nađeno je u manjem broju i na još brojnim drugim lokalitetima na tlu Dalmatinske Hrvatske, omeđenom rijekama Zrmanjom i Cetinom, koje poimence ne navodimo. Izvan područja Dalmatinske Hrvatske tipološki srodni primjerci naušnica s našima nađeni su na području Bosne,²⁸ Hercegovine,²⁹ zatim na području Like.³⁰ a osobito reprezentativni primjerci nađeni su u zatvorenim grobnim cjelinama u ranosrednjovjekovnim nekropolama u Križišću³¹ i Stranču³² u Vinodolu. Te su naušnice dospjele na spomenute lokalitet putem trgovine iz matičnog područja Dalmatinske Hrvatske.

²³ D. Jelovina, »Tri starohrvatske nekropole na Bribiru«, *SHP* III, 10, Zagreb 1968, str. 43 i d., tab. I, tab. II, tab. VI.; D. Vrsalović »Starohrvatska nekropola pred ulazom u staru Varvariju i njena konzervacija«, *SHP* III, 10, Zagreb 1968, str. 247 i d., tab. V.

²⁴ D. Jelovina, »Starohrvatsko groblje na 'Manastirinama' et c.«, *SHP* III, 12, Split 1962, str. 58 i d., tab. V, gr. 82, tab. VI, gr. 86 i 88.

²⁵ D. Jelovina, *Nekropola*, str. 49 i d., tab. LXX, 8.

²⁶ D. Jelovina, »Ranosrednjovjekovni položaj Crkvina u Gornjim Koljanima kod Vrlike«, u: *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka*. Znanstveni skup HAD-a, Sinj, 3—6 VI 1980. Izd. Hrvatskog arh. društva sv. 8, Split 1984, str. 227 i d., sl. 7, 1—3 i sl. 8, 10 i 11, uz navedenu stariju lit. o tom lokalitetu.

²⁷ D. Jelovina, »Spas, Knin — Starohrvatsko naselje«, *Arheološki pregled*, 12, Beograd 1980, str. 17 i d., tab. CXI.; Isti, »Sto je krilo brdo Spas«, *Slobodna Dalmacija*, god. XXXV, br. 10115 od 8. X. 1977, str. 9, sa sl.; Isti, »Rezultati arheoloških istraživanja kod Knina«, *Slobodna Dalmacija*, god. XXXVII, br. 10770 od 17. XI. 1979, str. 4, sa sl.; M. Šilović, »Od prapovijesti do naših dana (Arheološka istraživanja na brdu Spas kod Knina)«, *Slobodna Dalmacija*, god. XXXIX, br. 11637 od 11. IX. 1982, str. 7, sa sl.

²⁸ I. Cremošnik, »Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu«, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. ser., sv. IV, muzeja u Sarajevu, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. ser., sv. VI, Sarajevo 1951, str. 16 i d. (dalje — *GZM*). N. Miletić, »Nakit i oružje IX—XII veka u nekropolama Bosne i Hercegovine«, *GZM*, n. ser., sv. XVIII, Sarajevo 1963, str. 155 i d.; Ista, »Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora«, *GZM*, sv. XXI—XXII, Sarajevo 1978, str. 121 i d., usp. tab. XXIII i XXX.

²⁹ Usp. cit. radove u prethodnoj bilješci.

³⁰ S. Ercegović, »Istraživanja u Gackom polju i rasprostranjenost starohrvatskih naušnica izvan Dalmatinske Hrvatske«, *SHP*, III, 7, Zagreb 1960, str. 243 i d., tab. VII, 18 i 19, tab. IX, 40, 45 i 46, usp. još i kartu rasprostranjenosti u Prilogu C.

³¹ R. Matejčić, »Istraživanje dijela starohrvatske nekropole u Velom dolu kod Križišća u Vinodolu«, *Histria archaeologica*, II, 1, Pula 1971, tab. I, i 1a.; Ista, *Starohrvatske nekropole Vinodola*, Katalog 3, Izd. Arh. muz. Istre u Puli, Pula 1980.

³² R. Matejčić, »Pregled kulturno-povijesnih spomenika Vinodola«, *Vinodolski zbornik*, II/1981, Crikvenica 1981, str. 309 i d.

Na temelju zapažanja koje smo sažeto iznijeli možemo zaključiti da starohrvatske naušnice tipa s jednom jagodom, koje se s obzirom na njihovu veličinu ubrajaju među sljepoočničarke, kakve su i naši primjerci koje smo u radu obradili, predstavljaju najluksuznije zlatarske izrađevine u repertoaru starohrvatskog nakita dalmatinskohrvatske kulture. One su u odnosu na mnogo brojnije, skromnije i pretežno neukrašene primjerke starohrvatskih naušnica s jednom jagodom zastupljene u relativno malom broju. Ta nas činjenica potiče na zaključak da su te kičene i luksuzno izrađene naušnice sljepoočničarke najvjerojatnije pripadale imućnijem sloju ondašnjeg društva. Datiraju se okvirno od 9. do 11. st., a njihov cvat je u 10. st.³³ Ta datacija vrijedi i za naše primjerke.

Naušnice tipa s četiri jagode, kao što je par srebrenih naušnica iz uništenog groba uz crkvu sv. Nediljice u Biogradu (tab. XLVI, 1, 2), i dva para brončanih naušnica iz nepoznatog nalazišta u Biogradu (Sl. 9—12), spadaju po svojim tipološkim osebinama i po načinu izradbe u tipične primjerke četverojagodnih naušnica dalmatinskohrvatske kulturne grupe. Taj tip starohrvatskih naušnica nalazimo na mnogim starohrvatskim nekropolama na području Dalmatinske Hrvatske, ali u mnogo manjem broju od svih ostalih tipova naušnica karakterističnih za dalmatinskohrvatski nakit.³⁴ Na matičnom području Dalmatinske Hrvatske registrirano je sveukupno 45 primjeraka četverojagodnih naušnica, koje pojedinačno ne navodimo.³⁵ Taj se tip naušnica sporadično javlja i izvan područja Dalmatinske Hrvatske, kamo su dospjele navjerojatnije kao import iz Dalmatinske Hrvatske. Nalazimo ih u Lici, u Sisku, u Hrvatskom primorju (Vinodolu), Istri, kao i na području Bosne i Hercegovine.³⁶ Zanimljivo je napomenuti da četverojagodne naušnice nisu zastupljene na mnogim arheološki vrlo značajnim starohrvatskim nekropolama na

³³ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 99.

³⁴ D. Jelovina, »Statistički tipološko-topografski pregled et c.«, *SHP*, III, 8—9, str. 101 i d.; D. Jelovina — D. Vrsalović, »Die materielle Kultur der altkroatischen Gräberfelder auf dem Gebiet des dalmatinischen Kroatiens«, *Archaeologia Jugoslavica*, VII, Beograd 1966, str. 92 i d., tab. XII, 1—4.; D. Jelovina, *Nekropole*, str. 102 i d., tab. XXII, 1—6, tab. XL, 10, 11, tab. LXI 7, 8, tab. LXXXVII, 1 i 2.

³⁵ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 102.

³⁶ Z. Vinski, »Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu«, *SHP*, III, 1, Zagreb 1949, str. 22 i d.; tab. I, 1—6, tab. IV, 29 i 30, tab. VI, 40 i 41; A. Horvat, »O Sisku u starohrvatsko doba«, *SHP*, III, Zagreb 1954, str. 99 i d., sl. 6 i 7; Z. Vinski, »O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku«, *Vjesnik Ark. muz. u Zagrebu*, 3 ser., sv. VI, Zagreb 1970, str. 47 i d., tab. I, 1—4, R. Matejčić, »Pregled kulturno-povijesnih spomenika et c.«, *Vinodolski zbornik*, II, Crikvenica 1981, str. 322 i d., vidi sl. na str. 326; B. Bačić, »Starohrvatsko groblje u Zminju u Istri«, *SHP*, III, 6, Zagreb 1958, str. 77 i d.; Isti, »Starohrvatsko groblje u Zminju«, *Jadranski zbornik*, III, Rijeka—Pula 1958, str. 332 i d., tab. IV 1.; I. Čermošnik, »Nalazi nakita et c.«, *GZM*, sv. VI, Sarajevo 1951, str. 243 i d., tab. II 2; N. Miletić, »Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca«, *GZM*, sv. XI, Sarajevo 1956, str. 28 i d.; Ista, »Nakit i oružje et c.«, *GZM*, sv. XVIII, Sarajevo 1963, str. 174 i d., sl. 16.

tlu Dalmatinske Hrvatske, na kojima su inače brojno zastupljeni svi ostali karakteristični tipovi starohrvatskih naušnica. Tako npr. u nedavno istraženom i još sustavno neobjavljenom starohrvatskoj nekropoli na brdu Spas u Kninu nije nađena niti jedna četverojagodna naušnica, premda bismo, s obzirom na bogat repertoar starohrvatskog nakita otkrivenog na tom groblju, mogli očekivati i nalaze tog tipa naušnica.³⁷ Mogli bismo navesti još brojna starohrvatska groblja s područja Dalmacije, na kojima nisu zastupljene četverojagodne naušnice. Ta nas činjenica, koja dosada nije bila određenije istaknuta u stručnoj literaturi pri obradi tog tipa naušnica, potiče na pomisao da četverojagodne naušnice koje se javljaju u više srodnih varijanata i u ograničenom broju u starohrvatskim nekropolama u odnosu na ostale tipove karakterističnih starohrvatskih naušnica, smatramo rijetkim i specifičnim tipom naušnica unutar dalmatinskohrvatske kulturne grupe. One su u repertoaru starohrvatskog nakita specifične ne samo po svom osebujnom obliku, već i po malobrojnosti nalaza, što nije zanemariva činjenica za osvjetljavanje njihove pojave. Važno bi bilo utvrditi uzrok zbog čega su one tako malobrojno zastupljene, zatim pokušati precizno odrediti njihovu dataciju, koja je zasada samo okvirna (datiraju se od 9. do 11. st.), i pokušati određenije protumačiti njihovu genezu. Naše primjerke četverojagodnih naušnica koje smo u radu obradili, zbog oskudnosti dokumentacije nismo mogli temeljitije valorizirati, njihova objava može poslužiti barem kao poticaj daljnjem osvjetljavanju tog tipa starohrvatskih naušnica.

Želimo se još kratko osvrnuti na dva slučajna nalaza grozdolikih lijevanih naušnica bjelobrdskeg kulturnog obilježja, tj. na naušnicu iz Burnuma (sl. 13, tab. XLVII, 1) i onu iz Mratova (sl. 16, tab. XLVII, 2). Poznata je činjenica da se u starohrvatskim nekropolama vremena od 9. do 11. st. na matičnom području Dalmatinske Hrvatske sporadično javljaju i nakitni predmeti ketlaške i bjelobrdske kulture, koji se obično tumače kao import.³⁸ Ne kanimo na ovom mjestu šire ulaziti u pojavu te složene problematike, koja iziskuje i zavređuje temeljitiju i svestraniju obradu od one koja je toj problematici dosada posvećena u stručnoj literaturi. Tom ćemo problemu nastojati širu pažnju posvetiti drugom prigodom, dok se sada želimo samo kratko osvrnuti na dvije spomenute bjelobrdske naušnice.

Nakit bjelobrdske kulturne grupe u starohrvatskim nekropolama Dalmatinskih Hrvata prema raspoloživim podacima evidentiranim u stručnoj literaturi je malobrojan,³⁹ pa stoga svaki novi nalaz, pa tako i naše naušnice iz Burnuma i Mratova, koje po svojim tipološkim osobitostima predstavljaju karakteristične primjerke lijevanih grozdolikih naušnica bjelobrdske kulture, zavređuju znanstvenu pozornost.

³⁷ Vidi bilješku 27.

³⁸ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 103 i d.

³⁹ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 103 i d.

Dušan Jelovina je posljednji u domaćoj stručnoj literaturi posvetio pažnju nakitu bjelobrdске kulture otkrivenom u starohrvatskom nekropolama na tlu Dalmatinske Hrvatske, u kojima je registrirao ukupno 14 primjeraka lijevanih grozdolikih naušnica bjelobrdskog tipa, od kojih je samo nekoliko primjeraka iz Biskupije — Crkvina i jedan primjerak iz Plavna slikovno reproducirao.⁴⁰ Te podatke sada nadopunjujemo s naša dva nova nalaza. Naušnica iz Burnuma (sl. 13, tab. XLVII, 1) spada među standardan tip bjelobrdskih naušnica i predstavlja jednu tipološku varijantu lijevane grozdolike naušnice s lunulom na proboj. Taj tip naušnica na tlu Dalmatinske Hrvatske zasada je vrlo rijedak. Poznato nam je tek nekoliko srodnih primjeraka i to: po jedan primjerak iz Biskupije — Crkvina i Plavna,⁴¹ zatim jedan primjerak koji je svojevremeno objavio Lj. Karaman,⁴² jedan primjerak iz Zadra,⁴³ i jedna naušnica toga tipa iz Đevrsaka kod Kistanja.⁴⁴ Ljevane grozdolike naušnice s lunulom izrađenom na proboj zastupljene su na mnogim lokalitetima bjelobrdске kulture na širem panonskom području, ali one nisu tako brojno zastupljene kao ostali tipovi grozdolikih naušnica.⁴⁵ Kako za primjerak iz

⁴⁰ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 104 i d. Osvrt koji donosi Jelovina u cit. radu o bjelobrdskim nalazima na tlu Dalmatinske Hrvatske je nepotpun, problematski tek okvirno naznačen, pa može poslužiti samo za opću informaciju o tom problemu. Iz podataka koje donosi Jelovina ne može se odrednije sagledati koji je tip grozdolike naušnice na pojedinim lokalitetima nađen, jer sve navedene primjerke nije reproducirao. Uz to treba napomenuti da je pogrešno uvrstio među bjelobrdске naušnice par grozdolikih naušnica iz Biskupije — Crkvina (vidi u cit. radu tab. XXIII, 8 i 9). Te naušnice ne pripadaju bjelobrdskom kulturnom krugu, već su to one bizantskog obilježja, koje nalazimo zastupljene u ranom horizontu dalmatinsko-hrvatskih nekropola (usp. J. Belošević, *Materijalna kultura et c.*, str. 88 i d., tab. XLIII, 13 i 14). Prema podacima dobivenim kolegijalnom susretljivošću od S. Ercegović-Pavlović, na lokalitetu u Đevrskama, na položaju Ležajica Glavica, nađena je brončana, lijevana lunulasta naušnica s preciznom izvedbom imitacije granulacije, a s tog lokaliteta potječe još jedna grozdolika jednostavna naušnica bjelobrdskog obilježja. Dvije grozdolike lijevane naušnice, kod kojih je grozdasti privjesak izveden u kvalitetnoj tehnici pseudogranulacije, nađene su u Šopotu kod Benkovca, dok je par naušnica iz Biovićina sela kod Kistanja izrađen u tehnici lijevanja, a oponašaju starohrvatske naušnice tipa s četiri jagode (usp. L. Marun, »Popis naušnica et c.«, *SHP*, VII, 1, Knin 1903, str. 43, sl. 219, 1 i 2).

⁴¹ D. Jelovina, *Nekropole*, str. 104, tab. XXIII, 7, tab. LXXI, 11.

⁴² Lj. Karaman, »Mravinci«, sl. 29.

⁴³ I. Petricioli — S. Vučenović, »Crkva sv. Andrije i sv. Petar Stari u Zadru«, *Diadora*, sv. 5, Zadar 1970, str. 176 i d., sl. 20.

⁴⁴ Vidi bilješku 40.

⁴⁵ J. Brunšmid, »Hrvatske srednjovječne starine«, *Vjesnik Hrvatskog arh. društva*, n. ser., sv. VII, Zagreb 1903/4, str. 30 i d.; J. Korošec, *Staroslavensko grobišće na Ptujском Gradu*, Ljubljana 1950, pasim; M. Čorović-Ljubinković, »Metalni nakit bjelobrdskog tipa«, *Starinar*, n. ser. II, Beograd 1951, str. 32 i d.; Z. Vána, »Mađari a Slované ve světle archeologických nálezů X—XII století«, *Slovenska arch.*, II, Bratislava 1954; N. Miletić, »Slovenska nekropola u Gomjenici et c.«, *GZM*, XXI—XXII, Sarajevo 1967, str. 81 i d.; Z. Vinski »O postojanju radionice nakita etc.«, *Vjesnik Arh. muz. u Zagrebu*, 3, ser. sv. VI, Zagreb 1970, str. 45 i d.; J. Giesler, »Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo Kultur«, *Præhistorische Zeitschrift*, 56B, 1981, H.1 (Sonderdruck).

Burnuma ne raspoložemo pobližim podacima o nalazu, okvirno ga datiramo od druge pol. 10. do 12. st., tj. u vrijeme trajanja bjelobrdске kulture.

Grozdolika naušnica iz Mratova (sl. 16, tab. XLVII, 2 izrađena u kvatritetnoj tehnici lijevanja od srebra, s jasno uočljivom imitacijom tehnike granulacije, također pripada karakterističnom nakitu bjelobrdске kulture. Ona je s obzirom na svoje tipološko-tehnološke karakteristike, sva je vjerojatnost, rađena prema uzoru na volinjski tip grozdolikih bjelobrdskih naušnica, koje su dosta rijetke pojave u nekropolama bjelobrdске kulture na tlu Hrvatske,⁴⁶ a primjerak iz Mratova je prvi nalaz toga tipološkog obilježja na tlu Dalmacije. Naušnicu iz Mratova okvirno datiramo u 11. st.

Dakle, grozdolike naušnice iz Burnuma i Mratova pružaju barem skroman doprinos daljnjem osvjetljavanju pojave bjelobrdске kulture u kulturi Dalmatinskih Hrvata i potiču na daljnja proučavanja te problematike. Bjelobrdска kultura tijekom čitava vremena njezina trajanja od druge pol. 10. do u početak 12. st. sporadično je prisutna ne samo u dalmatinskohrvatskim nekropolama na matičnom području Dalmatinske Hrvatske, već se javlja i na ostalim nekropolama na širem istočnojadranskom području, kao npr. u Hrvatskom primorju,⁴⁷ i na tlu Istre.⁴⁸ Te su nekropole po svom arheološkom karakteru pretežno dalmatinskohrvatskog kulturnog obilježja, uz zastupljenost nalaza karantanskoketlaške i bjelobrdске kulture, kao i uz još neke lokalne osobitosti u svom kulturnom inventaru.⁴⁹ S tim u vezi nameće se pitanje da li je pojava karantanskoketlaške i bjelobrdске kulture u spomenutim nekropolama isključivo plod trgovine ili se možda radi o demografskom miješanju Karantanskih i Panonskih Slavena s njima susjednim Dalmatinskim Hrvatima, naseljenim na širim prostorima istočne obale Jadrana i njegova zaleđu i Istri. Na to će pitanje, nadajmo se, dati odgovor daljnja istraživanja i proučavanja tog problema.

Nakon zažeto iznijete interpretacije nakitnih predmeta osvrnut ćemo se još i na nalaz glinene posude iz nepoznatog nalazišta šire okolice Nina (sl. 17. tab. XLVII, 3, 3a). Ta posuda po svojim tipološko-tehnološkim karakteristikama spada među starohrvatske lončarske izrađevine, koje su

⁴⁶ Z. Vinski, »O poslojanju radionica nakita et c.«, str. 58 i d.

⁴⁷ R. Matejčić, »Pregled kulturno-povijesnih spomenika et c.«, *Vindolski zbornik*, II, Crikvenica 1981, str. 309 i d.

⁴⁸ B. Marušić, »Langobardski i stroslavenski grobovi na Brešču kod Malih Vrata ispod Buzeta u Istri«, *Arheološki radovi i rasprave*, II, Zagreb 1962, str. 462 i 463; Isti, »Varia archaeologica prima«, *Histria archaeologica*, XI—XII, Pula 1980—81, str. 54, br. 19; B. Bačić, »Starohrvatskog groblje u Zminju u Istri« *SHP*, III, 6, Zagreb 1959, str. 77 i d., Isti, »Starohrvatsko groblje u Zminju«, *Jadranski zbornik*, III, Rijeka—Pula 1958 str. 323 i d.; E. Boltin Tome, »Staroslovanski grobovi u Predloki pri Černom Kalu in vprašnje kontinuitete naselja«, *Slovansko morje in zaleđe*, I, 1, Koper 1977, str. 83 i d., tab. I.

⁴⁹ Usp. bilješku 47 i 48.

nam relativno dobro poznate iz ranog horizonta dalmatinskohrvatskih nekropola.⁵⁰ Iz tih razloga izostavljamo navođenje pojedinačnih analogija za našu posudu, koju okvirno datiramo od druge pol. 8. do u prvu pol. 9. st. Naša posuda nesumnjivo potječe iz uništenog starohrvatskog groba i indicira postojanje, na žalost, neutvrđene starohrvatske nekropole na arheološki bogatom ninskom području.

Zaključno želimo još jednom istaknuti, da su arheološki nalazi kojima smo u radu posvetili pažnju svi slučajni nalazi s raznih lokaliteta sjeverne Dalmacije, i stoga njihova znanstvena obrada nije mogla biti temeljitija i potpunija. No unatoč tome obradom tih nalaza došlo se do novih znanstvenih podataka, koji predstavljaju ne samo stanoviti doprinos osvjetljavanju materijalne kulture Hrvata na tom području, već i doprinos boljem poznavanju ranosrednjovjekovne arheološke topografije sjeverne Dalmacije, koja je još uvijek nedovoljno poznata.

Janko Belošević: SOME EARLY MEDIEVAL ARCHEOLOGICAL FINDS FROM NORTHERN DALMATIA YET UNKNOWN

S u m m a r y

In this paper several specimens of the Early Croatian earrings are published, such as the ring with three filigree thick parts, earrings with one and four beads bound together). In addition, the author describes earrings with the cultural characteristics of Bijelo Brdo, one earthen-pot and two stone fragments of sacral architecture. With the available data concerning the place and circumstances where they were found he gives their description and typologic-chronological analysis. Since they were found incidentally, their archeological evaluation could not be complete. Nevertheless, the analysis has reached some very important conclusions for the further study of the Early Medieval material culture, especially ornaments. As those finds have their origin in the localities not recorded so far they represent new contributions in acquiring a better knowledge of the Early Medieval archeological topography of Northern Dalmatia which still lacks complete studies.

⁵⁰ J. Belošević, *Materijalna kultura et c.*, passim.